

GENERATIVNA METRIKA IN SLOVENSKI VERZ

Neža Kočnik

*Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Ljubljana, Slovenija*

Ključne besede: slovenski verz, verzologija, generativna metrika, jambski enajsterec, France Prešeren, Dragotin Kette, slovenska poezija, literarna teorija

Povzetek: Prispevek obravnava glavne generativnometrične teorije in vprašanje njihove uporabnosti za analizo slovenskega verza. Poskus generativnometrične analize slovenskega verza gradivsko temelji na Prešernovem in Kettejevem jambskem enajstercu, prispevek pa predstavlja tudi ugotovitve za potrebe diplomske naloge z istim naslovom izvedenih statističnih verznihih analiz, ki dopolnjujejo že obstoječa dognanja o slovenskem jambskem enajstercu. Posebna pozornost je namenjena problematiki ambivalentnih enozložnic in tri- ter večzložnic, ki se raztezajo čez vsaj dva ikta. Primerjava hipotetičnih realizacij z gradivsko podprtimi je pokazala, da je edini primer redke realizacije uresničitev krepke pozicije z naglašnim zlogom neinicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi naglašni zlog druge samo inicalno naglašene večzložnice, kar se je v gradivu potrdilo le na enem primeru.

GENERATIVE METRICS AND SLOVENIAN VERSE

Neža Kočnik

*Faculty of Arts, University of Ljubljana
Ljubljana, Slovenia*

Keywords: Slovenian verse, prosody, generative metrics, iambic pentameter, France Prešeren, Dragotin Kette, Slovene poetry, literary theory

This article discusses the main generative metric theories and the question of their applicability to the analysis of Slovenian verse. The attempt at a generative metric analysis of Slovenian verse is based on Prešeren's and Kette's iambic pentameters, while the paper also presents the findings of statistical verse analyses carried out for the purposes of the thesis of the same title, which complement the already existing findings on the Slovenian iambic pentameters. Particular attention is paid to the problem of ambivalent monosyllables and trisyllables and polysyllables extending over at least two ictus. Comparison of hypothetical realisations with those supported by the material shows that the only example of a rare realisation is the realisation of a

bold position with an accented syllable of an uninitially accented polysyllable followed by an accented syllable of another only initially accented polysyllable, which was confirmed in the material in only one case.

1 Generativna metrika

Prispevek¹ obravnava glavne generativnometrične teorije in vprašanje njihove uporabnosti za analizo slovenskega verza.

Generativna metrika kot ena izmed področij verzologije izhaja iz načel generativne slovnice in razume verz kot rezultat pravilnega, tj. pravilom sledječega vedenja. Ločuje med naravnimi in umetnimi vidiki pesniških oz. verzniških oblik, pri čemer gre pri prvih za jezikovno zmožnost oz. danost določenega jezika, pri drugi pa za eksplicitnejšo pesnikovo manipulacijo. V okviru generativne metrike sta se oblikovala dva temeljna pogleda na naravo metra, in sicer t. i. *šablonska* teorija (zgodnejša dela M. Halleja in S. J. Keyserja), ki dojema metrični vzorec kot abstraktno zaporedje položajev (torej kot nekakšno *šablono*), in t. i. *ritmična* teorija (P. Kiparsky, B. Hayes in Prince), po kateri pesniški meter temelji na ponavljajočem se vzorcu, tj. ritmu (*Generative Metrics*, The Princeton Encyclopedia, 1974: 2681–2684).

Kristin Hanson izpostavlja tri predpostavke, ki so temeljne za generativno metriko, pri čemer je prva skupna vsem verzologijam, drugi dve pa generativno pomembno ločita od ostalih (pod)področij metrike oz. verzologije, in sicer:

- 1) Metrum je zavedno ali nezavedno znanje, ki ga imajo pesnik in občinstvo o določeni verzni obliki. To znanje vključuje intuicijo o metričnosti in intuicijo o kompleksnosti ter je generativno v smislu, da ne označuje le z gradivom podprtih primerov metra, ampak tudi potencialne (Halle in Keyser 1966, povzeto po Hanson 2011: 45).
- 2) Metrično znanje je jezikovno znanje. Metrika v katerem koli jeziku uporablja entitete in načela za njihovo združevanje, ki so vključena v slovnico (Jakobson 2010; Kiparsky 1988; Hayes 1988, povzeto po Hanson 2011: 45).
- 3) Entitete in principi so dani s prirojeno in specifično jezikovno sposobnostjo človeka, imenovano univerzalna gramatika (Chomsky 1972, cit. po Hanson 2011: prav tam), odkrivanje katere je temeljna naloga generativne metrike.

V nadaljevanju so na kratko predstavljene tri teorije, in sicer v naslednjem vrstnem redu: (1) Halle-Keyserjeva, (2) Magnuson-Ryderjeva in (3) Kiparskyjeva.

¹ Prispevek povzema ugotovitve naloge pod mentorstvom izr. prof. dr. Aleksandra Bjelčeviča, ki se mu na tem mestu še enkrat zahvaljujem.

1.1 Halle-Keyserjeva teorija

Morris Halle in Samuel J. Keyser sta svojo generativnometrično teorijo najprej predstavila v zvezi s Chaucerjevim jambskim pentametrom (1966), nato pa v celoti in v popravljeni verziji v delu *English Stress: Its Forms, Its Growth, and Its Role in Verse* (1971). Glavni namen njune teorije je ločevanje verzov na dve skupini, in sicer na *metrične* in *nemetrične*. Predpostavljata, da pesnikova in bralčeva zmožnost presojanja (ne)metričnosti izhaja iz poznavanja principov verzne zgradbe in naloga verzologa je tako podobna nalogi slovničarja, ki mora ugotoviti, koliko materni govorec določenega jezika o tem jeziku ve. Poznavanje principov verzne zgradbe vključuje poznavanje abstraktnega vzorca, na katerem temelji metrum, in t. i. *korespondenčna pravila*, ki določajo povezavo med abstraktnim vzorcem in dejanskimi verznimi vrsticami (Halle in Keyser 1972: 218–219).

Abstraktni vzorec 5-stopičnega jamba:

WSWSWSWSWS(W(W)), pri čemer W(eak) pomeni šibko, S(trong) pa krepko pozicijo, kar se v klasični metriki označuje z U za šibko in – za krepko.

Korespondenčna pravila:

1. Pozicija (S ali W) ustreza enemu zlogu verzne vrstice (1.1) ali zvočniškemu sklopu največ dveh samoglasnikov, bodisi sledečih si bodisi z vmesnim zvočnikom (1.2)
2. Naglašeni zlogi se pojavljajo na krepkih pozicijah, in sicer na vseh krepkih pozicijah (2.1), ali naglašeni zlogi se pojavljajo samo na krepkih pozicijah, a ne nujno na vseh krepkih pozicijah (2.2) ali maksimalni naglas se pojavlja samo na krepkih pozicijah, a ne nujno na vseh krepkih pozicijah (2.3).

Definicija: Verz velja za metričnega, če je mogoče povezavo med dejansko verzno vrstico in abstraktnim vzorcem opredeliti v skladu z navedenimi korespondenčnimi pravili oz. brez odstopanj od njih (Halle-Keyser 1972: 219).

Maksimalni naglas (ang. *stress maximum* ali *stress maxima*) nosi naglašeni zlog, ki stoji med dvema nenaglašenima v isti skladenjski enoti verzne vrstice (Halle-Keyser 1972: 219).

Potek verzne analize opišeta takole:

1. Oštevilčenje zlogov v verzni vrstici od leve proti desni, s čimer se preveri razmerje med številom zlogov in številom pozicij. Če je zlogov deset, en zlog zavzema eno pozicijo, če je zlogov devet, je treba preveriti, ali gre za katalektični verz, za katerega lahko vseeno velja razporeditev en zlog – ena pozicija. Če je zlogov več, je treba preveriti, če verzna vrstica vključuje kakšen ekstrametrični zlog ali če lahko dva sosednja zloga stojita na eni poziciji, tj. v skladu z 1.

2. Ugotavljanje položajev naglašanih in nenaglašanih zlogov v verzu in preverjanje skladnosti z 2. pravilom ter označitev neskladij: 2.1 nasprotujejo naglašeni zlogi na šibkih pozicijah ali nenaglašeni zlogi na krepkih pozicijah, 2.2 naglašeni na šibkih pozicijah, 2.3 pa pozicioniranje maksimalnega naglasa na šibko pozicijo. Če je kršena postavka 2.3, je verz nemetričen (Halle-Keyser 1972: 219).

Halle in Keyser sicer nasprotujeta možnosti premikanja jezikovno utemeljenega naglasa v metrične namene (tj. da pesnik jezikovno utemeljen naglas premakne na zlog, ki sicer ni nosilec naglasa, da bi zadostil metrični shemi) in teorijam, ki predpostavljajo, da se pesnik lahko radikalno oddaljuje od »jezikovne osnove svojega jezika (in jezika občinstva)«. Nasprotujeta tudi verzni teorijam, ki vključujejo naštevanje »dopustnih odstopanj«, kot so na primer katalektični ali hiperkatalektični verzi. Predlagata »niz načel ali pravil, ki po svoji naravi omogočajo veliko število različnih metričnih vzorcev, tako kot slovnična pravila omogočajo veliko število različnih skladenskih vzorcev« (Halle in Keyser 1966: 191), zanju pa je temeljna naloga teorije prozodije razlikovanje med metričnimi in nemetričnimi vrsticami: »Ali je vrstica metrična zaradi skladnosti s pravili ali pa je vrstica nemetrična zaradi neskladnosti s pravili« (Halle in Keyser 1966: 191). Pravila, ki jih postavljata, »vzpostavljajo abstraktni vzorec, ki ga izpolnjujejo posebne ureditve jezikovnih danosti. Ne smemo jih enačiti z navodili za izvajanje določene vrste verza« (Halle in Keyser 1966: 191).

Posebna vprašanja odpirajo enozložnice, ki se lahko – naglašene ali nenaglašene – pojavljajo bodisi na krepki bodisi na šibki poziciji v verzu. Problematiko naglasne hierarhije enozložnic Halle in Keyser rešujeta z okvirno delitvijo na besede »večje« in »manjše« kategorije, pri čemer se prvim pripisuje potencialno močan naglas, drugim pa neidentificiran, a homogeno nižji naglas (Halle in Keyser 201–202).

1.2 Magnuson-Ryderjeva teorija

Karl Magnuson in Frank G. Ryder sta v člankih *The Study of English Prosody: An Alternative Proposal* (1970) in *Second Thoughts on English Prosody* (1971) natančno argumentirala svoje nasprotovanje Halle-Keysersjevi teoriji in predstavila alternativno verzijo. Halleju in Keysersju očitata nenatančnost pri opredeljevanju kategorij (npr. *maksimalni naglas*), s katerimi operirata; (ne)upoštevanje kategorije emfatičnega poudarka in nekonsistentnost nasploh; v okviru teorije same pa oporekata kategoriji *maksimalnega naglasa*, namenu in odprtosti teorije ter Hallejevi lestvici kompleksnosti (podrobneje prim. Magnuson in Ryder 1970).

Magnuson in Ryder svojo teorijo osnujeta na podlagi nasprotja soda : liha pozicija, pri čemer s kategorijo maksimalnega naglasa ne operirata, namen njune teorije pa izhaja iz dejstva, da ne obstaja nobena popolna realizacija metrične sheme in so v tem smislu vsi verzi do neke mere »nemetrični«. Teorija prozodijske tako ne more sprejemati ali zavračati gradiva, ki ga najde v tradiciji, ampak ga lahko zgolj razlaga (Magnuson in Ryder 1970: 800).

Postopek verzne analize opišeta z naslednjimi pravili (Magnuson in Ryder 1970: 802–803):

(1) Vsi metrični vzorci so sestavljeni iz izmenjujočih se sodih in lihih položajev, označenih z E(ven) in O(dd). Te metrične položaje imenujeta *mesta (slots)*, in sicer v trohejskih metrih je prvo mesto v verzu sodo, v jambskih pa liho.

(2) Mesto je *odprto*, če ga zaseda več kot en zlog. Odprta mesta so lahko obvezna (npr. v daktilskem verzu) ali neobvezna (npr. v klasičnem heksametru). Magnuson in Ryder domnevata, da je odprto mesto pomembno odvisno od kontrastnega okolja, in svetujeta, da se, kjer je to mogoče, odločimo proti odprtim začetnim mestom.

(3) Mesto je *zaprto*, če ga zaseda samo en zlog. Vsa soda mesta so zaprta.

(4) Pod določenimi pogoji mesto ni zasedeno in ga označimo z Ø. Ničelna zasedenost je lahko posledica odsotnosti anakruze v sicer jambskem verzu. V nekaterih metrumih je ničelna zasedenost obvezna, da bi se izognili sosednjim parnim mestom (npr. šesto mesto v pentametrski vrstici klasičnega distiha), ničelnega mesta pa se ne sme umetno ustvariti, če je za to treba odpreti druga mesta.

Dodajata, da se ta pravila v poznejši fazi raziskave lahko spremenijo, in da je treba natančno opredeliti tudi za metrično urejanje pomembne značilnosti danega jezika. Predlagata, da se jih potrdi z gradivskimi dokazi komplementarne distribucije² (besednih pojavov) glede na metrično nasprotje sodo : liho (Magnuson in Ryder 1970: 803).

Na podlagi gradiva nemškega verza sta opredelila distinktivne značilnosti nemščine, pri čemer sta izhajala iz ugotovitve, da je metrično obnašanje besed delno predvidljivo z njihovimi slovničnimi kategorijami. Ugotovila sta, da se velika večina enozložnih samostalnikov, glagolov in pridevnikov pojavlja na sodih mestih, druge kategorije (Halle-Keyserjeve »manjše kategorije«) pa na lihih mestih, čeprav je njihovo obnašanje precej dvoumno. Enozložnice, ki glede na besedno vrsto sodijo v prvo kategorijo, sta uvrstila v Skupino 2 in jim pripisala lastnost STRONG oz. [+STRONG] oz. [+ST]; enozložnice, ki na podlagi besedne vrste spadajo v drugo kategorijo, pa v Skupino 1 in jim pripisala odsotnost te lastnosti, torej [-STRONG] oz. [-ST]. Ko sta analizirala Goethejeve jamske tetrametre, sta komplementarno distribucijo pojasnila s pravilom, da mora lihemu mestu, ki izkazuje [+ST], slediti [+ST] na sodem mestu, vendar sta ob nadaljnjem pregledu podatkov ugotovila, da je tako pravilo preohlapno in sta formulacijo spremenila v sledeče pravilo: »Zlog izkazuje lastnost [+ST], če ima glede na svoj neposredni morfološki kontekst značaj primarnega besednega naglasa.« Nadalje sta ob naslednjem neskladju dodala novo lastnost, in sicer WORD-ONSET (v nadaljevanju skrajšano WO) (to lastnost izkazujejo vzglasni zlogi), spremenjeno pravilo pa tako pravi, da mora biti [-WO], ki je na sodem mestu za [+ST] na lihem, tudi [+ST]. To pravilo implicira, da sta [+ST] in [+WO] na lihih mestih metrično potrjevalni³ značilnosti. Ker se je tudi pravilo v takšni obliki izkazalo za preširoko, sta dodala še eno lastnost, ki temelji na razlikovanju med šibkimi in krepkimi priponami, ki si delijo lastnosti [-WO, -ST] (Magnuson in Ryder 1970: 803–807). Prvi skupini pripon sta pripisala lastnost [+WEAK], drugi pa [-WEAK]; kar je prvemu pravilu dodalo še drugo:

1. Lihemu mestu, ki izkazuje [+ST], sledeči [-WO] mora hkrati izkazovati tudi [+ST],
2. Sodemu mestu, ki izkazuje [-WO, +WK], sledeči katerikoli element mora izkazovati tudi [+WK].

² Komplementarna distribucija je medsebojno izključujoče se razmerje med dvema fonetično podobnima segmentoma. Nastane, kadar se en segment pojavi v okolju, v katerem se drugi segment nikoli ne pojavi (*Glossary of Linguistic Terms*).

³ Značilnosti so glede na njihovo razmerje do opozicije sodo/liho bodisi metrično potrjujoče, tj. metrum krepijo, bodisi nepotrjujoče, tj. metrum motijo.

[+WO] je metrično potrjujoča značilnost na sodem in nepotrjujoča na lihem mestu; značilnost [+WK] pa je potrjujoča na lihem in nepotrjujoča na sodem mestu. Zadnja izmed lastnosti, ki jo avtorja dodata, je PRE-STRONG, s katerim je označen katerikoli zlog v položaju pred zlogom večzložne besede, ki izkazuje [+ST]. Ta lastnost je potrjujoča na lihih mestih in nepotrjujoča na sodih in omogoča opis takšnega pravila: [+WK] na sodem mestu, ki mu sledi [+ST] na lihem, mora izkazovati tudi [-PS] (Magnuson in Ryder 1970: 803–807).

1.3 Teorija Kiparskega

Paul Kiparsky je svojo teorijo predstavil v članku *Stress, Syntax and Meter* (1975). O ločevanju verzov na metrične in nemetrične pravi, da se razlike med njimi nihče ne bi mogel naučiti s pomnjenjem abstraktnih vzorcev, temveč je za to ključen »občutek« za verz v smislu poznavanja splošnih načel njegovega delovanja. Začetna naloga verzologije je po njegovem mnenju odkriti ta načela v posameznih verzifikacijskih sistemih; nato pa še poskus njihove razlage in razvijanje splošne metrične teorije (Kiparsky 1975: 577).

Oblikovanje novega teoretskega koncepta, s katerim se je v nekaterih postavkah oddaljil od svojih predhodnikov, utemljuje takole (Kiparsky 1975: 580):

Nedavna polemika, ki je vključevala Halle-Keyserjevo teorija, Beaverjevo modifikacijo in Magnuson-Ryderjevo nasprotno teorijo, je bila doslej neprepričljiva. Vsekakor pa očitno nobenemu od udeležencev ni uspelo prepričati nobenega od soudeležencev. V zadnjem krogu razprav je vsako od spornih stališč naletelo na nekaj ostrih kritik nasprotnikov; vendar so se replike, kolikor jih je bilo in če so bile podane, nasplošno zdele neprepričljive. V sedanjem stanju imata tako Halle-Keyserjeva teorija (z ali brez Beaverjeve spremembe) kot Magnuson-Ryderjeva teorija očitno resne pomanjkljivosti. Vsekakor pa ni ničesar, kar bi priporočalo vrnitev h kombinaciji nejasnih posplošitev in brezciljnega katalogiziranja dejstev, ki je bila značilna za tradicionalno metriko. Raje bom poskušal graditi na napredku, ki so ga formalne metode v metriki že dosegle. Da pa bi se pravično soočili z dejstvi, bo potreben nov teoretični pristop.

Metrum je definiral kot »sistem skladnosti med glasbenim in jezikovnim ritmom« in navedel 4 sestavine metričnega sistema (Kiparsky 1975: 583):

1. Seznam *osnovnih vzorcev*, kjer gre za razporeditve fonoloških enot, slednje pa so v angleškem verzu naglašeni in nenaglašeni zlogi. Osnovni vzorec jamskega pentametra je tako sestavljen iz deset izmenjujočih se nenaglašanih in naglašanih zlogov.

2. Nabor *metričnih pravil*, ki izhajajo iz *osnovnih vzorcev* in generirajo nabor izpeljanih *metričnih vzorcev*, pri čemer so slednji zaporedja fonoloških enot, torej naglašanih in nenaglašanih zlogov, in ustrezajo naravnemu ritmu govora. Za angleški verz velja, da je metričen, če se razporeditev jezikovno utemeljenih naglasov ujema z razporeditvijo v izpeljanem metričnem vzorcu.
3. Indeks *metrične napetosti*, ki opredeljuje *relativne* metrične omejitve, do katerih prihaja zaradi *napetosti* razmerja med abstraktnim metričnim vzorcem in dejanskim ritmom verza. Koncept *metrične napetosti* nekako ustreza Halle-Keyserjevi »metrični kompleksnosti«, z njim pa je mogoče določiti slogovno hierarhijo med metričnimi vrsticami, ki lahko statistično gledano razlikuje tudi med literarnimi obdobji ali tipi verzov.
4. Nabor *prozodičnih pravil*, ki določajo, *kako* je treba *izpeljane* vzorce, ki jih ustvarijo *metrična pravila*, jezikovno realizirati, pri čemer je nujna natančna opredelitev posameznih teoretskih kategorij, npr. *naglas*, *zlog* ipd.

Pri naglasu je Kiparsky ločeval štiri stopnje in izhajal iz Chomsky-Hallejevih pravil o naglasu, tako da vse, kar ima stopnjo štiri ali manj, opredeli kot najšibkejšo stopnjo (stopnje 4, 3 in 2 tako predstavljajo šibek naglas), številka 1 pa predstavlja najvišjo stopnjo naglasa oz. t. i. primarni naglas, ki je po njegovem mnenju tudi edini relevanten za verz, ostali zlogi so preprosto »nenaglašeni« (Kiparsky 1975: 583).

Podobno kot predhodniki in tudi poznejši avtorji generativnometričnih analiz je metrična pravila zapisoval v obliki $A \rightarrow B$ v položaju $C _ D$ (kar se lahko bere kot »A je zamenjan z B v položaju za C in pred D«) in jih delil na obvezna in fakultativna.

Metrično napetost je definiriral kot stopnjo razlike med osnovnimi in izpeljanimi metričnimi vzorci, ki so izraženi kot zaporedja naglasov. Količinsko jo je mogoče opredeliti tako, da se za vsako metrično mesto sešteje razlika med osnovnimi in izpeljanimi vrednostmi naglasov (Kiparsky 1975: 584).

Kiparsky je razrahljal absolutnost Halle-Keyserjeve delitve metrično – nemetrično in trdil, da obstajajo vrstice, ki so sicer metrične, vendar so zaradi svoje kompleksnosti (ki se med različnimi slogi in obdobji razlikuje) nesprejemljive. V članku *The Rhythmic Structure of English Verse* (1977) je teorijo revidiral in skušal pokazati, da se sistem metričnih pravil radikalno poenostavi, če je naglas namesto z običajnimi številkami predstavljen z drevesnim zapisom, ki ga je zasnoval Liberman (1975). Pomembnost in drugačnost Kiparskyjeve teorije je zlasti v ponovni uvedbi stopic, kar so

ostali generativisti izključevali. Njegova shema jamskega pentametra je takšna:

(W S) (W S) (W S) (W S)

pri čemer so stopice zaznamovane z oklepaji.

1.4 Miroslav Červenka in Leonard Kojen

Červenka je v študiji *Metrična norma jamba in troheja* skušal Halle-Keyserjevo teorijo (1966), Hallejeve popravke in poskus aplikacije na ruski verz (1968) prilagoditi tako, da bi model ustrezal tudi češkemu verz.

Kategoriji *maksimalnega naglasa*, o kateri je za češčino sicer pisal že Roman Jakobson, se je v celoti odrekel (Červenka 1988: 20–25). Teorijo je apliciral na češki jamb in trohej, ki ju od ruskih ločuje zlasti specifičnost češkega naglasa, ki je stalen na prvem zlogu besedne in naglasne enote. V češkem verz se naglašena enozložnica na šibki poziciji pojavlja pogosteje kot v ruskem; dopušča se naglašeni zlog večzložnice na šibki poziciji po verznem premoru oz. to ne pomeni odstopanja od metrične sheme; na krepkih pozicijah pa se lahko pojavjajo katerikoli zlogi in to ne pomeni kršitve oz. odstopa od metrične norme. Češki verz ne izkazuje stalne naglasnosti zadnje krepke pozicije, Halle-Keyserjevo pravilo oz. možnost, da dva zloga zasedata en sam položaj, pa za češki verz, ki je zelo blizu silabizma, ne velja (Červenka 1988: 32–33).

Formulacija⁴ pravil za češki silabotonični verz:

Verz se realizira kot jamski ali trohejski vzorec; jamb je zaporedje n^5 izmenjujočih se jamskih stopic (WS), sestavljenih iz šibke in krepke pozicije, trohej pa zaporedje n izmenjujočih se trohejskih stopic (SW), sestavljenih iz krepke in šibke pozicije.

Abstraktni metrični vzorci:

V : = J, T

J : = (WS) n WSXj

T : = (SW) n SXj

pri čemer $n \geq 0$ in je bodisi stalno ali spremenljivo

⁴ V – verz (vrstica); T – trohejski verz; J – jamski verz; S, W, K, X – pozicije sheme; : = – se uresniči kot; j – sintaktični ali verzni premor; P – naglašeni zlog večzložne besede; M – naglašena enozložnica; U – nenaglašeni zlog; K – zadnja krepka pozicija.

⁵ n predstavlja število stopic med prvo stopico in zadnjo krepko pozicijo in je lahko večje ali enako 0 ter bodisi stalno ali spremenljivo na ravni kitice, tj. sledeči se verzi so lahko enako ali različno dolgi.

Korespondenčna pravila:

1. Pozicija X, tj. zadnja šibka pozicija, se lahko realizira z nenaglašenim zlogom ali pa ni realizirana.
2. Pozicija S oz. krepka pozicija se lahko realizira z naglašenim zlogom večzložne besede, naglašeno enozložnico ali nenaglašenim zlogom.
- 3.a Pozicija W oz. šibka pozicija je lahko realizirana z naglašenim zlogom večzložne besede v položaju za verznim premorom in pred nenaglašenim zlogom.
- 3.b Pozicija W oz. šibka pozicija je lahko realizirana z nenaglašenim zlogom.
- 3.c Pozicija W oz. šibka pozicija je lahko realizirana bodisi z nenaglašenim zlogom bodisi z naglašeno enozložnico.

Obvezni sta prvi dve pravili, tretje je fakultativno, stopnja negativne metričnosti pa je pripisana le točki 3.a. Češki verz izkazuje t. i. *inverzijo jamske stopice v trohejsko*, tj. odstranitev nasprotja med prvim krepkim in šibkim položajem (Červenka 1988: 34–35).

Červenka je 3. pravilo še razširil, 3.b predstavlja osnovni tip realizacije šibke pozicije, nemetričnost pa narašča znotraj točke 4., pri čemer sta 4.d. in 4.e. razumljeni kot ostra odmika od metričnosti (Červenka 1988: 36):

Pozicija W oz. šibka pozicija je realizirana z:

- 3.a. naglašenim zlogom večzložne besede v položaju za verznim premorom in pred nenaglašenim zlogom ali
- 3.b. nenaglašenim zlogom ali
- 4.a. naglašeno enozložnico v položaju za skladenjskim ali verznim premorom in pred dolgim nenaglašenim zlogom ali
- 4.b. naglašeno enozložnico v položaju pred dolgim nenaglašenim zlogom ali
- 4.c. naglašeno enozložnico ali
- 4.d. naglašenim zlogom večzložne besede v položaju za skladenjskim premorom ali
- 4.e. naglašenim zlogom večzložne besede.

V primerjavi svojega modela za češki verz s Halle-Keyserjevimi opisom angleškega ugotavlja, da bo »generativni opis verza pri jezikih, kot je angleščina, verjetno zmeraj bolj splošen in bolj izčrpen kot pri jezikih, kakršni sta češčina in ruščina.« (Červenka 1988: 38). Nadaljuje, da korespondenčna pravila za slovanski verz ne morejo hierarhizirati možnosti realizacije krepkih pozicij, razlike pa se pojavljajo med avtorji, obdobji in pesniškimi šolami, zaradi česar so statistične in verjetnostne analize nujne ter

tudi glavna razvojna smer slovanske metrike kot discipline (Červenka 1988: 38–39).

Srbski verz je opirajoč na generativnometrična izhodišča analiziral Leonard Kojen v delu *Studije o srpskom stihu* (1996). Metrična teorija, ki sledi Halle-Keyserjevi na eni in Kiparskyjevi na drugi strani, pri Kojenu vključuje tri komponente, in sicer metrično, prozodično in realizacijsko.

Prozodično pravilo 1 (PP 1)⁶ (Kojen 1996: 85): Metrični in jezikovni zlogi morajo biti v razmerju 1 : 1, pri čemer ima lahko (a) zadnji zlog polstihla ničto jezikovno realizacijo, v primeru da je predhodni zlog naglašen (ali zaprt ali pod dolžino), (b) zadnji krepki⁷ zlog polstihla pa dvozložno jezikovno realizacijo, če gre za, neštevši soglasniško vzglasje, dva sledeča si samoglasnika, od katerih je prvi naglašen.

Prozodično pravilo K (PPK): Krepki zlogi so (a) zlogi pod naglasom, z izjemo tistih na šibki poziciji, v položaju neposredno pred zlogom pod dolžino in (b) zlogi pod dolžino na krepki poziciji. Šibki zlogi so vsi, ki niso krepki (Kojen 1996: 91).

Prozodično pravilo 2 (PP2): Krepki zlogi so (a) dolgi zlogi pod naglasom; (b) kratki zlogi pod naglasom, razen v položaju pred dolgim zlogom v kanoničnem⁸ položaju, in (c) zlogi pod dolžino v kanoničnem položaju, razen v položaju za dolgim naglašanim zlogom. Šibki zlogi so vsi, ki niso krepki (Kojen 1996: 98).

Prozodično maksimalno zaznamovan zlog je vedno krepak. Od dveh sosednjih, prozodično enako zaznamovanih zlogov znotraj iste besede, je krepak tisti, ki je na krepki poziciji verza (Kojen 1996: 107).

V srbskem verzu se na šibki poziciji v verzu vedno pojavljata dve vrsti prozodično zaznamovanih zlogov, in sicer (a) dolgi nenaglašeni zlogi ali (b)

⁶ PP1 je združitev dveh predhodnih pravil, in sicer PP 1*, ki je bilo oblikovano za vse klasične srbske metre (jamske, trohejske in daktilsko-trohejske), in PP 1', ki je bilo formulirano na podlagi analize jamskih desetercev, ki so šteli 11 zlogov.

⁷ Pri osnovanju prozodičnih pravil Kojen ločuje med *krepkimi* in *šibkim zlogi*, česar ne smemo enačiti s *krepko* oz. *šibko* metrično pozicijo. *Krepkost* oz. *šibkost* zloga je torej prozodična lastnost, zdi pa se, da prekrivnost terminologije ustvarja zmedo.

⁸ Kanonični položaj v fonologiji pomeni običajne zlogovne kombinacije glasov. Kanonična struktura zloga je npr. zaporedje soglasnika in samoglasnika (CV) ali še z dodanim soglasnikom (CVC).

naglašeni zlogi enozložnic, ki niso nosilke leksikalnega naglasa⁹ in niso emfatično naglašene (Kojen: 1996: 108).

Realizacijsko pravilo 1 (RP 1): Klitike se atonirajo na šibki poziciji v verzu (ali se, če so za to izpolnjeni pogoji, z njih naglas pomakne na proklitiko), če niso pod emfatičnim naglasom (Kojen 1996: 122).

Realizacijsko pravilo 2 (RP 2): V neposrednem okolju leksikalnega naglasa se enozložnice, ki ne pripadajo leksikalnim kategorijam, atonirajo tudi na krepkem položaju v verzu, če temu ne nasprotujejo semantični razlogi (Kojen 128).

Realizacijsko pravilo 3 (RP 3): Pri besedah, v katerih do pomika naglasa na proklitiko lahko pride, je le-ta obvezen, kadar bi nepomaknjeni naglas padel na krepko pozicijo verza, v ostalih primerih pa je dopustljiv, če sta proklitika in beseda, s katere se naglas pomakne, dovolj skladenjsko in pomensko povezani (Kojen 1996: 133).

Metrično pravilo 1 (MP1): Krepki zlog se lahko povsod zamenja s šibkim.

Metrično pravilo 2 (MP2): Šibki zlog se lahko zamenja s krepkim po intonacijskem premoru.

Metrično pravilo 2' (MP 2'): Šibki zlog se lahko zamenja s krepkim, razen če gre za zadnji zlog polstiha ali celotnega verza (Kojen 1996: 161).

2 Statistična analiza Prešernovega in Kettejevega jamskega enajsterca

Za potrebe diplomske naloge *Generativna metrika in slovenski verz* so bile na gradivu, ki je obsegalo 1179 Prešernovih in 815 Kettejevih verzov, s klasično statistično metodo analizirane naslednje kategorije:

- ambivalentni status enozložnic
- tri- ali večzložnice, ki se raztezajo čez dva ikta ali več
- vprašanje stopenjskosti naglasa v nizu enozložnic in pri tri- ali večzložnicah, ki se raztezajo čez dva ikta ali več

Osrednji cilj je bil preučiti obnašanje ambivalentnih enozložnic in ugotoviti, če je njihove pojavitve mogoče sistematizirati oz. tipologizirati glede na besedno vrsto, položaj v verzu, prisotnost oz. odsotnost naglasa ipd. Analiza tri- in večzložnic, ki se raztezajo čez vsaj dva ikta, je skušala na podlagi

⁹ Leksikalni naglas je naglas samostalnikov, glagolov, pridevnikov, prislovov in števnikov – t. i. leksikalnih kategorij, v nasprotju s pomožnimi kategorijami, kot so zaimki ali vezniki (Kojen 1996: 108).

teorije večnaglasnic podati nov uvid v atoniziranje (raznaglaševanje) krepkih pozicij in toniziranje (donaglaševanje) šibkih pozicij ter odpreti vprašanje stopenjskosti naglasa, ki je tudi v primeru enozložnic zaradi šibke (fonološke) teoretične podlage lahko ostalo zgolj na ravni hipotetičnih odgovorov.

2.1 Prešernov jambski enajsterec

Definicija: Ambivalentne enozložnice so tiste enozložnice, ki se v istem gradivu pojavljajo tako na krepki kot na šibki metrični poziciji. Enozložnice, ki niso ambivalentne, se v gradivu pojavljajo bodisi samo na krepkih bodisi samo na šibkih metričnih pozicijah.

Prešernov nabor ambivalentnih enozložnic predstavlja 30 % nabora vseh enozložnic, od vseh enozložnic, ki se pojavljajo na krepkih pozicijah, je 52 % takih, ki so tudi ambivalentne; od vseh, ki se pojavljajo na šibkih pozicijah, pa je takih, ki so tudi ambivalentne, 72 %. Največji delež nabora ambivalentnih enozložnic predstavljajo samostalniki (21 %), sledijo pa osebni zaimki (19 %), predlogi (11 %), prislovi (10 %), drugi zaimki (9 %), oblike glagola biti (9 %) in vezniki (8 %). Po pogostosti rabe besednovrstno med ambivalentnimi enozložnicami prednjači veznik (20 %), sledijo pa mu oblike glagola biti (18 %), osebni zaimki (16 %) in predlogi (12 %). Sorazmerno visok delež obsegajo tudi samostalniki, in sicer 6 %. 35 % nabora ambivalentnih enozložnic predstavlja slovarsko gledano breznaglasnice, pogostost rabe pa predstavlja 73 % rabe vseh ambivalentnih enozložnic. Ambivalentne enozložnice se lahko pojavljajo na vzglasju, v verzem jedru, skoraj nikoli pa v izglasju.

V okviru tri- in večzložnic, ki se raztezajo čez vsaj dve krepki poziciji, sta se zdeli ključni naslednji vprašnji:

- a) delež tri-, štiri-, pet- in večzložnic
- b) število dvo- ali več naglasnic v povezavi z vprašanjem stopenjskosti naglasa

40 % odstotkov tri- in večzložnic, ki se raztezajo čez vsaj dva ikta, predstavljajo trizložnice (101, pri čemer 1 pomeni ikt oz. krepko metrično pozicijo, 0 pa šibko pozicijo). Štirizložnice predstavljajo skupaj 55 %, pri čemer 41 % predstavljajo tiste na metrični shemi 1010, 14 % pa na shemi 0101. Petzložnice na shemi 10101 predstavljajo 1 %, petzložnice na shemi 01010 pa 3 %. Primer za šestzložnico je samo en, in sicer na shemi 101010. Slovarsko gledano je dvonaglasnic zgolj 6 %, kar pomeni, da je v veliki večini (94 %) večzložnic donaglašen vsaj en zlog.

2.2 Kettejev jamski enajsterec

Kettejev nabor ambivalentnih enozložnic predstavlja 24 % nabora vseh enozložnic, pri čemer je 34 % enozložnic, ki se pojavljajo na krepkih pozicijah, in 79 % tistih, ki se pojavljajo na šibkih pozicijah, tudi ambivalentnih. 46 % enozložnic se pojavlja samo na krepkih pozicijah, 6 % pa samo na šibkih. Največji delež nabora predstavlja oblike osebnih zaimkov (16 %), sledijo predlogi (14 %) in vezniki (14 %), nato pa prislovi (12 %), druge vrste zaimkov (9 %), členki (8 %) in oblike glagola biti (8 %), medmeti (4 %), svojilni zaimki (3 %), pridevniki (2 %), nikalnice (2 %), velelniške oblike (2 %), pogojni *bi* (1 %), deležniki (1 %) in prosti morfem *se* (1 %). Po pogostosti rabe pa besednovrstno tako kot pri Prešernu prednjači veznik (25 %), sledijo pa mu osebni zaimki (15 %), oblike glagola *biti* (14 %), predlogi (10 %), ostale besedni vrste pa so redkeje zastopane. Breznaglasnic med ambivalentnimi zložnicami je v Kettejevem verzu 58 %, glavnino pa predstavljajo vezniki in predlogi.

48 % odstotkov tri- in večzložnic, ki se raztezajo čez vsaj dva ikta, predstavljajo trizložnice (101, pri čemer 1 pomeni ikt oz. krepko metrično pozicijo, 0 pa šibko pozicijo). Tudi štirizložnice predstavljajo skupaj 48 %, pri čemer 30 % predstavljajo tiste na metrični shemi 1010, 18 % pa na shemi 0101. Petzložnice na shemi 10101 in na shemi 01010 predstavljajo skupaj 4 %, in sicer vsaka skupina po 2 %. Slovarsko gledano dvonaglasnice predstavljajo le 4 %.

Deleža ambivalentnih enozložnic sta pri avtorjih torej podobna – pri Prešernu predstavljajo 30 % nabora vseh enozložnic, pri Ketteju pa 24 %. Delež breznaglasnic je občutno višji pri Ketteju, in sicer 58 %, pri Prešernu pa nižji, in sicer 35 %. Pri obeh po pogostosti rabe med ambivalentnimi enozložnicami prednjačijo nepolnopomenske besedne vrste, zlasti vezniki in predlogi. »Kljub višjim ali nižjim statističnim vrednostim pri posameznih postavkah pa lahko sklenemo, da ambivalentne enozložnice tako pri Prešernu kot pri Ketteju niso omejene ne položajno ne besednovrstno ne s prisotnostjo ali odsotnostjo naglasa« (Kočnik 2022: 64).

3 Poskus generativnometrične analize slovenskega verza

Vprašanje uporabnosti generativnometričnih teorij za analizo slovenskega verza je bilo analizirano s stališča namena teorije, rezultata, ki ga z njeno uporabo dobimo, in posebej še uporabnosti glavnih teoretskih kategorij, kot so maksimalni naglas, stopenjskost naglasa, metrična kompleksnost (oz. metrična napetost).

Bolje kot slediti Halle-Keyserjevemu osrednjem cilju, tj. ločevati metrične verze od nemetričnih, se je zdelo pritrčiti opredelitvi Magnusona in Ryderja, ki izhaja iz dejstva, da popolne realizacije metrične sheme ni in so v tem smislu vsi verzi do neke mere nemetrični.

Namen poskusa generativnometrične analize slovenskega verza je bil dvojen: (1) prevpraševanje aplikabilnosti metod in izhodišč teorij generativne metrike na slovenski verz in (2) z morebitnimi odstopanji, kjer bi bilo to nujno, podati čim bolj celovito in zaokroženo razlago slovenskega jamskega enajsterca, tudi s pomočjo drugih metodoloških pristopov, v kolikor se postavke generativne metrike izkažejo za nezadovoljive pri analizi slovenskega verza. Za dejansko nemetrične bi lahko imeli zgolj hipotetične realizacije, ki jih gradivo ne potrdi, torej realizacije, ki so jezikovno možne, vendar v slovenskem verzu očitno neizpričane.

Osrednja postavka generativistike veli, da bi moral biti rezultat, ki ga dobimo z uporabo generativnometrične metode, v prvi vrsti univerzalen, v tem primeru bi moral nabor pravil in postavk veljati ne samo za slovenski verz ali pa vsaj zanj. Glavna pomanjkljivost se zdi odsostnost časovne perspektive. Verzna norma se (in to je ključno) v času spreminja, tako da bi bilo sklepanje, da rezultati analize Prešernovega jamskega enajsterca veljajo tudi za Kettejeve ali Jesihove verze, grobo posploševanje. Dejanska univerzalnost kateregakoli verznega tipa bi se lahko z gotovostjo potrdila samo ob gradivsko vseobsegajočem vzorcu. Dokler je gradivo omejeno zgolj na enega avtorja, lahko govorimo le o verzni normi tega pisca, ki se lahko bolj ali manj ujema z normo obdobja, v katerem ta pisec ustvarja. V določenih primerih je tudi norma pisca preširoka, saj se lahko tudi ta spreminja v času, tj. tekom pesnikovega ustvarjanja. Posploševanje lahko deluje manj grobo v primeru izrazito »enoavtorskih« obdobj, npr. romantike ali moderne, ko je slovenska literarna zgodovina na piedestal postavila le malo število avtorjev znotraj ene literarne zvrsti oz. vrste, vendar je kljub temu do neke mere izključujoče. Razlog, ki kljub vsemu priča v prid določene stopnje posploševanja, je smiselno predvidevanje, da se ob dodajanju gradiva ne bi spreminjal toliko nabor pravil in postavk, temveč le njihov vrstni red, tj. razvrstitev od bolj metričnih (pogostejših, bolj pričakovanih, običajnejših, manj kompleksnih) do manj metričnih (redkejših, manj pričakovanih, manj običajnih, bolj kompleksnih).

3.1 Poskus analize

Abstraktni vzorec/shema:

J : = (ŠK) nŠKXXj

pri čemer je $n \geq 0$, bodisi stalno ali spremenljivo

Realizacijsko pravilo 1 (RP1): Vsak element abstraktnega vzorca (X, Š, K) oz. (O, E) ustreza enemu zlogu verzne vrstice, ki je edini zlog enozložnice ali zlog večzložnice ali s sinicezo zlit zlog dveh sosednjih besed.

Realizacijsko pravilo 2 (RP2): Naglašeni zlogi se pojavljajo na krepkih pozicijah in na vseh krepkih pozicijah v posameznem verzu ali naglašeni zlogi se pojavljajo samo na krepkih pozicijah, vendar ne na vseh krepkih pozicijah v pozameznem verzu ali naglašeni zlogi se v posameznem verzu pojavljajo tudi na šibkih pozicijah, vendar pogosteje na krepkih.

Realizacijsko pravilo 3 (RP 3): Nenaglašeni zlogi se pojavljajo na šibkih pozicijah in na vseh šibkih pozicijah ali nenaglašeni zlogi se pojavljajo samo na šibkih pozicijah, vendar ne na vseh šibkih pozicijah ali nenaglašeni zlogi se pojavljajo tudi na krepkih pozicijah, vendar pogosteje na šibkih.

Metrično pravilo 1 (MP1): Krepke pozicije lahko zasedejo naglašeni zlogi večzložnic ali naglašeni zlogi enozložnic ali nenaglašeni zlogi.

Metrično pravilo 2 (MP2): Šibke pozicije lahko zasedejo nenaglašeni zlogi večzložnic ali nenaglašeni zlogi enozložnic ali naglašene enozložnice, v kolikor sta sosednji poziciji uresničeni krepka z naglašenim, šibka pa z nenaglašenim zlogom.

Prozodično pravilo 1: S sinicezo zlita zloga se štejeta kot en zlog.

Prozodično pravilo 2: Enozložni predlog in prvi zlog sledeče besede (načeloma samostalnika) se lahko štejeta kot en zlog: P: *Tvoj pot gre v Oglej, de položil nate.*

Prozodično pravilo 3: Elizija in reducirane oblike¹⁰ sta fakultativni in med sabo enakovredni prvini.

Prozodično pravilo 4: V nizu treh polnopomenskih enozložnic oslabi naglas srednje.

¹⁰ Nastale z moderno vokalno redukcijo.

Prozodično pravilo 5: (Polnopomenska) enozložnica pred ali za naglasom večzložne besede lahko oslabi.

Namesto Halle-Keyserjevih »glavnih« in »manjših« kategorij oz. Magnuson-Ryderjevih Skupin 1 in 2 se zdi smiselneje slediti uveljavljeni tradicionalni delitvi besednih vrst, in sicer na polnopomenske (samostalniša beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov (in povedkovnik)) in nepolnopomenske (zaimek, predlog, veznik, členek in medmet (ter nepolnopomenski glagoli)).

Da bi ugotovili, katere so (in če sploh obstajajo) resnično nemetrične realizacijske možnosti, je bila izvedena primerjava vseh hipotetičnih realizacij in v gradivu podprtih realizacij.

Položaji (krepki ali šibki) so lahko hipotetično¹¹ zasedeni na naslednje načine:¹²

¹¹ Ena izmed nalog generativne metrike je tudi opis vseh hipotetičnih, potencialnih možnosti.

¹² Glavni teoretiki generativne metrike so pravila opisovali tudi v obliki formul, zato je pri hipotetičnih realizacijah krepkih in šibkih pozicij v opombah za ponazoritev naveden tudi formuliziran prikaz, pri čemer velja: X – pozicija; U – enozložnica; 'U – naglašena enozložnica, P – zlog večzložnice; 'P – naglašeni zlog inicialno naglašene večzložnice, P' – naglašeni zlog neinicialno naglašene večzložnice; /_ – v položaju za; → se realizira kot.

1. nenaglašena enozložnica, ki ji sledi
 - naglašena enozložnica¹³ ali
 - nenaglašena enozložnica¹⁴ ali
 - naglašen zlog inicialno naglašene večzložnice¹⁵ ali
 - nenaglašen zlog neinicialno naglašene večzložnice¹⁶

2. naglašena enozložnica, ki ji sledi
 - naglašena enozložnica¹⁷ ali
 - nenaglašena enozložnica¹⁸ ali
 - naglašen zlog inicialno naglašene večzložnice¹⁹ ali
 - nenaglašen zlog neinicialno naglašene večzložnice²⁰

3. nenaglašeni zlog večzložnice, ki mu sledi
 - nenaglašeni zlog iste večzložnice²¹ ali
 - naglašeni zlog iste večzložnice²² ali
 - nenaglašeni zlog druge večzložnice²³ ali
 - naglašeni zlog druge inicialno naglašene večzložnice²⁴
 - nenaglašena enozložnica²⁵
 - ali naglašena enozložnica²⁶

4. naglašenim zlogom večzložnice, ki ji sledi

¹³ X → U/ 'U

¹⁴ X → U/ _U

¹⁵ X → U/ 'P

¹⁶ X → U/ _P

¹⁷ X → 'U/ 'U

¹⁸ X → 'U/ _U

¹⁹ X → 'U/ 'P

²⁰ X → 'U/ _P

²¹ X → P₁/ _P₁

²² X → P₁/ 'P₁'

²³ X → P₁/ _P₂

²⁴ X → P₁/ 'P₂

²⁵ X → P₁/ _U

²⁶ X → P₁/ 'U

- nenaglašeni zlog iste večzložnice²⁷ ali
- nenaglašeni zlog druge večzložnice²⁸ ali
- naglašeni zlog druge inicialno naglašene vezložnice²⁹ ali
- nenaglašena enozložnica³⁰ ali
- naglašena enozložnica³¹

Šibki položaji so glede na gradivo lahko zasedeni na naslednje načine:

1. nenaglašena enozložnica, ki ji sledi
inicialno naglašena večzložnica (P³²: še tega rožce so se koj usule; K:³³ Če starec videl jo, mu Bog pomoz!) ali
naglašena enozložnica (P: kar um slepi, z goljufijami, ležami; K:³⁴ In glej! Že šviga plamen vedno viši) ali
nenaglašena enozložnica (P: de le petica da ime sloveče; K:³⁵ ki ne drži nobena steza skozi) ali
neinicialno naglašena večzložnica (P: svet zaničvati se je zagovoril; K:³⁶ si bilo val, ki gibki čoln ga orje)
2. naglašena enozložnica, ki ji sledi
naglašena enozložnica (P: Okusil zgođej sem tvoj sad, spoznanje; K:³⁷ Kam greš, jesen? Nekoliko postoj!) ali
nenaglašena enozložnica (P: njih in Slovincov vseh okrog rodove K:³⁸ Ti si ko deva, ki si venec sname) ali
inicialno naglašena večzložnica (P: Dni mojih polovica kmalo; K:³⁹ moj očka, majka, to je striček jezen) ali
neinicialno naglašena večzložnica (P: svet zaničvati se je zagovoril; K:)
3. nenaglašeni zlog večzložnice, ki mu sledi

²⁷ X → P₁'/ P₁

²⁸ X → P₁'/_ P₂

²⁹ X → P₁'/_ 'P₂

³⁰ X → P₁'/_ U

³¹ X → P₁'/_ 'U

³² Vsi Prešernovi verzi pri realizacijah šibkih pozicij in neoznačeni z opombo pri realizaciji krepkih pozicij so iz *Slovesa od mladosti*.

³³ *Vlah Elija*.

³⁴ *O Jurček*.

³⁵ *Vlah Elija*.

³⁶ *Da, srce moje, ti si širno morje!*

³⁷ *Oj šumi, šumi, les, šumljaj, šumljaj.*

³⁸ *O Adrija, kako naj te objame.*

³⁹ *O Jurček*.

nenaglašeni zlog iste večzložnice (P: *Sem videl čislati_{U-U}- le to med nami*; K:⁴⁰ *s pogledom me demoničnim_{U-U}- umori*) ali
 naglašeni zlog iste večzložnice (P: *mladosti_{U-U} leta! kmalo ste minule*; K:⁴¹ *Igral se in zanetil ogenj v hiši!*) ali
 nenaglašeni zlog druge večzložnice (P: *Modrost, pravičnost, učenost, device*) ali
 naglašeni zlog druge večzložnice (P: *Okusil zgodaj sem tvoj sad, spoznanje*; K:⁴² *No to ni bil mordà krilatec božji*)
 nenaglašena enozložnica (P: *sem zvedel, de vest čisto, dobro djanje*; K:⁴³ *ne želel bi ti spet iz groba vèn*) ali
 naglašena enozložnica (P: *ji up goljivi, k njim iz stisk ji miga*; K:⁴⁴ *A jaz potujem pot ti negotov*)

4. naglašeni zlog inicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi
 nenaglašeni zlog iste večzložnice (P: *mladost! vender po tvoji temni zarji*)

5. naglašeni zlog neinicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi
 nenaglašen zlog druge večzložnice (K:⁴⁵ *O žena, kar tvoj pogled govori*)
 nenaglašen zlog iste večzložnice (K:⁴⁶ *na zeleni, na senčni grob njegov*)
 naglašen zlog druge inicialno naglašene večzložnice (P:⁴⁷ *Koga nek imam upati pravico*)
 naglašena enozložnica (P:⁴⁸ *in kar nežahtnih zeliš kal tam žene*).
 nenaglašena enozložnica (P:⁴⁹ *Tvoj pot gre v Oglej, de položil nate*)

Krepki položaji so glede na gradivo lahko zasedeni z:

1. naglašeno enozložnico, ki ji sledi
 nenaglašena enozložnica (P: *srcé bridkó zdihuje, Bog te obvarji*; K:⁵⁰ *In glej! že šviga plamen vedno viši*) ali
 naglašena enozložnica (P: *Tvoj pot gre v Oglej, de položil nate*; K:⁵¹ *Saj vem, o vem, tvoj ljubček je Mefisto*) ali

⁴⁰ *Naj pijem, žena, vase tvojo rast.*

⁴¹ *O Jurček.*

⁴² *Nikar, nikar, dejal je angelj čisti.*

⁴³ *Povedi, mračni me grobar, s seboj.*

⁴⁴ *Povedi, mračni me grobar, s seboj.*

⁴⁵ *Zefir gladino morja valovi.*

⁴⁶ *Povedi, mračni me grobar, s seboj*

⁴⁷ *Vi, ki vam je.*

⁴⁸ *Sonetni venec.*

⁴⁹ *Krst.*

⁵⁰ *O Jurček.*

⁵¹ *Ko na večer ljubo pihlja zefir.*

nenaglašeni zlog neinicialno naglašene večzložnice (P: *Okusil zgo^{de} sem tvoj sad, spoznanje*; K:⁵² *kjer križ železen, kamenit je krov*) ali naglašeni zlog (samo ali tudi) inicialno naglašene večzložnice (P:⁵³ *in tvojo čast, neusmiljena devica!*)

2. naglašnim zlogom inicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi nenaglašeni zlog iste večzložnice (P: *Dni mojih lepši polovica kmalo*; K:⁵⁴ *metuljčki gledajo nje lepotije*)

3. naglašnim zlogom neinicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi nenaglašeni zlog iste večzložnice (P: *Dni mojih lepši polovica kmalo*; K:⁵⁵ *da bi jo poljubila in objela*) ali nenaglašeni zlog druge večzložnice (P: *srcé bridkó zdihuje, Bog te obvarji*; K:⁵⁶ *Zato upre očesci k nebu vdani*) ali nenaglašena enozložnica (P:⁵⁷ *takó in bolj še čakam hrepeneče* ali *nazadnje omeči se tvoja draga*; K:⁵⁸ *Zakaj sem bil v kapiteljnu, zakaj*) ali naglašena enozložnica (P:⁵⁹ *nebo se kój zvedri krog moje barke*)

4. nenaglašeno enozložnico, ki ji sledi nenaglašen zlog neinicialno naglašene večzložnice (P: *le redko upa sonce je sijalo*; K:⁶⁰ *Zakaj sem bil v kapiteljnu, zakaj*) ali nenaglašena enozložnica (P: *še tega rož'ce so se koj osule*; K:⁶¹ *žarela je ko v jutru rosni maj*) ali naglašena enozložnica (P: *sem zvedel, de vest čisto, dobro djanje*; K:⁶² *za trdno vem, da ljubim te brez mej*) ali naglašen zlog (samo ali tudi) inicialno naglašene večzložnice: P:⁶³ *orožja, ki so nam nepremagljive*.

5. nenaglašenim zlogom večzložnice, ki ji sledi nenaglašen zlog iste večzložnice (P: *svet zaničvati se je zagovoril*; K:⁶⁴ *al mrzli led, al ogenj končujoči*) ali

⁵² *Povedi, mračni me grobar, s seboj.*

⁵³ *Očetov naših imenitne dela.*

⁵⁴ *Živela v krasni je nekdaj poljani.*

⁵⁵ *Živela v krasni je nekdaj poljani.*

⁵⁶ *Živela v krasni je nekdaj poljani.*

⁵⁷ *Tak kakor hrepeni oko čolnarja.*

⁵⁸ *Zakaj sem bil v kapiteljnu, zakaj.*

⁵⁹ *Tak kakor hrepeni oko čolnarja.*

⁶⁰ *Zakaj sem bil v kapiteljnu, zakaj.*

⁶¹ *Zakaj sem bil v kapiteljnu, zakaj*

⁶² *Naj pijem, žena, vase tvojo rast.*

⁶³ *Krst pri Savici.*

⁶⁴ *Naj pijem, žena, vase tvojo rast.*

naglašena enozložnica (P:⁶⁵ *tak, draga deklica! zvezd tvojih čakam*; K:⁶⁶ *sta roža, lilija čez sveti krov*) ali
nenaglašena enozložnica (P: *Sem videl čislati le to med nami*; K:⁶⁷ *Tako je rekla dražestna ko sanja*)

Popolnih odklonov v smislu nepotrditve primerov hipotetičnih realizacij v gradivu ni; redka realizacija, ki se je pokazala pri primerjavi vseh hipotetičnih realizacij z dejanskimi, pa je sledeča: Krepka pozicija se realizira z naglašnim zlogom neinicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi naglašeni zlog druge inicialno naglašene vezložnice, le v enem Prešernovem primeru.⁶⁸

Al' tje, kjer svet' Antón Jézusa
U – U – U' – 'U – U

V tem primeru gre za stik dveh naglašnih zlogov, naglašnega izglasnega večzložnice na krepki poziciji in naglašnega vzglasnega sledeče dvozložnice na šibki poziciji, vendar samo na podlagi tega primera ni mogoče trditi, da se krepka pozicija ne more uresničiti z naglašnim zlogom neinicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi naglašeni zlog druge inicialno naglašene vezložnice. Razumevanje inercialne naglašenosti večzložnic je treba razširiti tako, da vključuje tudi sestavljenke oz. vse dvonaglasnice. Takšen primer je npr. tale Prešernov:⁶⁹

plamén nepogasljiv je v njemu vnela,

ki sicer ni najboljši, saj je naglas besede *plamen* za potrebe ritma pomaknjen na končni zlog.

Krepka pozicija se sicer torej lahko uresniči z naglašnim zlogom neinicialno naglašene večzložnice, ki ji sledi naglašeni zlog druge samo inicialno naglašene večzložnice, vendar se je v gradivu to potrdilo le na enem primeru.

4 Sklepne ugotovitve

Poskus generativnometrične analize slovenskega jamskega enajsterca je pokazal, da metode generativne metrike tako ali tako potrebujejo podporo (vsaj) statistične metode. Razvrščanje po padajoči metričnosti posameznih podmožnosti znotraj iste postavke je smiselno le, če imamo (statistično!)

⁶⁵ *Tak kakor hrepeni oko čolnarja.*

⁶⁶ *Zato veruj, ni strastno poželenje.*

⁶⁷ *O noč brez sladkega miru in spanja.*

⁶⁸ *Marskeri romar gre v Rim, v Kompostelje.*

⁶⁹ *Krst pri Savici.*

preverjene podatke, ki določen vrstni red podpirajo. Namesto kategorije maksimalnega naglasa je za analizo slovenskega verza dovolj zgolj ločevanje med naglašeni in nenaglašeni zlogi.

O stopenjskosti naglasa lahko na tej točki zgolj teoretično predpostavljamo naslednje:

1. Nekatere enozložnice imajo v verzu ambivalenten status.
2. Naglašene predpone v sestavljenkah izkazujejo šibkejši naglas od glavnega, tako da njegova pozicioniranost na šibki metrični poziciji metra ne moti.
3. Polnompomske enozložnice imajo močnejši naglas od nepolnompomskih (a naglašeni).

Zgoraj navedene hipoteze bi bilo treba preveriti fonološko, torej izmeriti, če med naglasi, ki jih teoretično razvrščamo po stopnjah, dejansko obstaja razlika – bodisi v jakosti, kvantiteti, tonu ipd., kar pa je najprej stvar fonologije in šele nato metrike.

Nedvomno je generativnometrični opis določenega verza zaradi svoje natančnosti in sistematičnosti (zlasti v kombinaciji z uveljavljenimi statističnimi metodami) dobrodošel tudi v slovenski in slovanski metriki. Oporekati se zdi nujno zlasti ostremu izključujočemu ločevanju metričnih in nemetričnih verzov in postavki univerzalnosti, ki nekoliko zamegli časovno perspektivo; bolje kot o univerzalni verzni normi pa se zdi govoriti o npr. normi določenega obdobja, avtorja ipd., vendar bi bilo zanimivo preveriti tudi univerzalno normo, ki bi jo dobili s primerjavo vseh »podnorm« in odstranitvijo možnosti, v katerih se med sabo razlikujejo.

Literatura/References

- Beaver, Joseph C. (1974). *Generative Metrics*. In Preminger, Alex; et al. (eds.). *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (Enlarged ed.). Princeton, NJ: Princeton University Press. 931–933.
- Chomsky, Noam. (1972). *Language and Mind*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Červenka, Miroslav. (1988). *Večerna šola stihoslovja* [*Evening School of Versiology*]. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (In Slovenian.)
- Glossary of Linguistic Terms*. URL: <https://glossary.sil.org> (Accessed: 10. 10. 2022). (In English).
- Hanson, Kristin. (2011). Generative Metrics: The State of the Art. *Current Trends in Metrical Analysis*. Ed. Christoph Küper. *Littera* 2. Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang. 45–63.

- Halle, Moriss in Keyser, Samuel J. (1972). English III: The Iambic Pentameter. *Versification: Major Language Types*. Ed. W. K. Wimsatt. New York: New York University Press. 217–237.
- Halle, Moriss in Keyser, Samuel J. (1966). Chaucer and the Study of Prosody. *College English* 28. 187–219.
- Hayes, Bruce. (1988). Metrics and phonological theory. In F. Newmeyer (Ed.). *Linguistics: The Cambridge Survey*. Cambridge: Cambridge University Press. 220–249.
- Jakobson, Roman. (2010). *Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Kette, Dragotin. (1907). *Poezije: Ljudska izdaja [Poetry: People's Edition]*. Ljubljana: L. Schwentner. (In Slovenian.)
- Kiparsky, Paul. (1975). Stress, Syntax, and Meter. *Language* 51/3. 576–616.
- Kiparsky, Paul. (1977). The Rhythmic Structure of English Verse. *Linguistic Inquiry* 8/2. 189–274.
- Kiparsky, Paul. (1988). On Theory and Interpretation. In Derek Attridge and Nigel Fabb (Eds.). *Linguistics and Literary Theory*. Madrid: Visor. 193–206.
- Kojen, Leon. (1996). *Studije o srpskom stihu [Studies on Serbian verse]*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. (In Serbian.)
- Magnuson, Karl in Ryder, Frank G. (1970). The Study of English Prosody: An Alternative Proposal. *College English* 31/8. 789–820.
- Magnuson, Karl in Ryder, Frank G. (1971). Second Thoughts on English Prosody. *College English* 33/2. 198–216.
- Kočnik, Neža. (2022). *Generativna metrika in slovenski verz [Generative metrics and Slovenian verse]*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. (In Slovenian.)
- Prešeren, France. (1847). *Poezije Doktorja Franceta Prešerna [The Poetry of Doctor France Prešeren]*. Ljubljana: Jožef Blaznik. URL: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-OVOKMGOI> (Accessed: 10. 10. 2022). (In Slovenian.)